

(English)

THE DIAGNOSIS OF ABILITIES AND ITS RESONANCE

F.Hidayatova

Abstract. In the article it is spoken about the talented students and their further development. The author comes to the conclusion that identification of talented students and their further development must be systematically.

Keywords. Ability, diagnosis, talent, resonance, diapason, mutation, genetic.

(Azerbaijan)

QABİLİYYƏTLƏRİN DİAQNOZU VƏ TALANTIN REZONANSI

Firəngiz Hidayətova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Açar sözlər. Qabiliyyət, diaqnoz, talant, rezonans, diapazon, mutasiya, genetik.

(Russian)

ДИАГНОЗ СПОСОБНОСТЕЙ И РЕЗОНАНС ТАЛАНТА

Ф.Идаятова

В статье указаны условия выявления способных и талантливых детей, а так же как их в дальнейшем воспитывать, развивать. Автор статьи приходит к такому выводу что, мало выявлять талантливых и способных детей, самое главное их нужно систематически развивать, воспитывать.

Ключевые слова. Способность, диагноз, талант, резонанс, диапазон, мутация, генетика.

Müdrüklərin dediklərinə görə insan öz qabiliyyətlərini tətbiq etdikdə dərk edə bilər. Digər bir alimin dediyinə görə “İnsan üçün ən çətin özünü dərk etməkdir” (Fales). Delfiya məbəbində belə bir yazı vardır: “Özün özünü dərk elə!”. Bu fikirlərdə çox böyük elmi mənalara vardır və hələ ki, pedaqogika və psixologiya elmlərində bu sahələrdə çox az işlər görülmüşdür. Məhz insan özünü dərk etməklə öz gələcək həyatını, həyatının mənasını, həyat xəttini düzgün istiqamətləndirə bilər. Xalq arasında belə bir kəlam vardır: “İşi düzgün seçmək həyatı seçmək deməkdir”. Bir sıra alimlər bunu belə formalaşdırırlar: əməyin yaradıcı olması üçün insan istedadının uyğunluğu və əmək fəaliyyəti əsasdır. İstedad nədir? Onu necə təyin etməli və necə həyata keçirməli?

Artıq heç kim şübhə etmir ki, hər bir normal insanda müxtəlif geniş diapazonlu yaradıcılıq qabiliyyətləri potensial şəkildə vardır. Bu potensial qabiliyyətlər uşaqlara valideynləri vasitəsilə keçir. Qiymətli istedad insan orqanizmində potensiya formada yatır. Bu istedad müxtəlif istiqamətli olur və onlardan biri (bəzən ikisi, üçü) daha parlaq, daha qüvvətli olur. Əgər uşağa və yaxud insana bu sahədə inkişaf etmək üçün imkan yaradılsa, onda optimal “İnsan-Əmək” cütlüyü yaranır.

Azərbaycan xalqının müasir dövrdə əsas işi azad, demokratik cəmiyyət yaratmaqdır. Azad, demokratik cəmiyyətdə yaşayan insanlar eyni zamanda maddi cəhətdən də təmin olunmalıdırlar. Zəngin təbii ehtiyatları olan gənc respublikamızın məhz bu baxımdan istedadlı insanlara çox böyük ehtiyacları vardır. İstedadlı adamların isə öz işlərinə olan münasibətləri elədir ki, onlar bu əməkdən böyük ləzzət alırlar və onların faydalı iş əmsalları digərlərinə nisbətən daha yüksək olur. Sevimli iş, ürəkdən olan sənət insana həm də mənəvi cəhətdən böyük sevinc gətirir. “İnsan-Əmək” cütlüyündə qarşılıqlı əlaqə və razılaşma istedadın inkişafıyla düz mütənasiblik təşkil edir.

Belə olduqda deyirlər ki, işdə istedadlıdır, yaxud çox gözəl və yaxşı işləyir.

Ümumiyyətlə, insan öz qabiliyyətlərinin, imkanlarının səviyyəsini onları müəyyən bir işə tətbiq etdikdə aydınlaşdırır. Aydın məsələdir ki, ağız açmadan insanda səs olub-olmamasından söz açmaq olmaz. Belə çıxır ki, yalnız fərdi və kollektiv əmək prosesində, gərgin yaradıcılıq prosesində insanın qabiliyyətlərini, talantını və onun bir şəxsiyyət kimi formalaşdığını müəyyənləşdirmək mümkündür.

Qabiliyyətlərin diapazonu çox böyükdür və hazırda çox müxtəlif ixtisaslar mövcuddur ki, insanın hansı istiqamətdə daha çox səmərə gətirəcəyi məsələsi elm qarşısında, təlim-tərbiyə prosesi qarşısında hələ də həll olunmamış bir problem kimi qalmaqdadır. Bununla əlaqədar pedaqoqlar arasında belə bir fikir daha geniş yayılmışdır: “İstedadsız insanlar yoxdur, öz işlə məşğul olmayanlar vardır”.

Hazırda mövcud olan ali məktəblərə test imtahanlarının məşğələləri də bu prosesə öz təsirini müəyyən formada göstərir. Belə ki, orta məktəbi bitirmiş bir gənc öz ərizəsini Bakı Dövlət Universitetinin fizika, kimya və ya biologiya fakültəsinə verir və test imtahanlarının nəticəsinə görə o, mühəndis ixtisası verən, lakin gəncin marağı olmayan bir fakültəyə qəbul olur. Bir ali məktəb tələbəsinin məktubunda bu haqda aşağıdakı fikirlərlə

qarşılaşırıq: “Mən Bakı Dövlət Universitetinin “Fizika” fakültəsinə qəbul olmaq istəyirdim. Lakin test imtahanlarının nəticəsinə görə Texniki Universitetə qəbul oldum. Deməli, mən gələcəkdə mühəndis sənətinə yiyələnməliyəm. Bu iş çətin də olsa, onun öhdəsindən gəlmək mənim üzərimə düşür. Artıq üç ildir ki, mən bu ali təhsil ocağında məqbul və imtahanları müvəffəqiyyətlə verirəm, mühəndis ixtisasına da uyğunlaşmağa çalışıram”.

Yaxud ali təhsil ocaqlarından “Mühəndis” ixtisasını seçənlərin də sonradan başqa sahədə işləyənləri tapılır, bəlkə də çox olur. Təsadüfi deyildir ki, həyata qədəm qoyduqda onlar başqa ixtisaslar üzrə də işləyirlər. Gələcəkdə ölkədə zavod-fabrikaların sayı çoxalanda bu problem də tənzimlənəcəkdir. Ali ixtisaslı mühəndis ixtisası üzrə iş yeri tapa bilməyənlər, hətta ikinci ixtisasa yiyələnməli olurlar. İstedad, qabiliyyət o zaman üzə çıxır ki, gənclər öz istəklərinin ardınca gedir və ona nail olurlar. Lakin gənclərin marağı olmayan fakültəyə daxil olmaları isə, buna maneçilik törədir. Bu, o deməkdir ki, insanın taleyini cansız kompyuter deyil, canlı insan özü həll etməlidir. Xalq şairi Qabilin bir şeirində deyildiyi kimi: “Müsibət oluruq biz, səhv düşəndə yerimiz”. Belə ki, ali təhsilli, diplomlu mütəxəssis gələcəkdə öz qabiliyyətinə uyğun iş yeri tapa bilməyəndə o, tədricən özünün mənəvi-etik normalarını itirməyə başlayır.

Lakin öz istedadına, bilik, bacarıq və əldə etdiyi vərdislərə uyğun iş yeri tapa bilən ali təhsilli mütəxəssis gələcəkdə öz qabiliyyətlərini daha da inkişaf etdirə bilər, yəni həyatda böyük xoşbəxtlik tapa bilər. Bu gənc mütəxəssis öz istedadını tətbiq edərək müəyyən müsbət nəticələr aldığını görür. O, başa düşür ki, həyatda nə üçünsə, kimə isə lazımdır və onun əməyi də düzgün qiymətləndirilir. Son zamanlar respublikamızda ali məktəblərə qəbulun test üsulu ilə aparılması sayəsində ən yüksək bal toplayan qabiliyyətli şagirdlərin qəbulolma faizi ildən-ilə artır. Son bir neçə ildə Bakı Musiqi Akademiyasına, İncəsənət və Mədəniyyət Universitetinə və ümumiyyətlə, incəsənət yönümlü ali təhsil ocaqlarına sənəd vermiş istedadlı məktəblilər qəbul imtahanları ilə yanaşı ixtisas fənlərindən də, qabiliyyət imtahanları verir, hər iki imtahanın nəticəsində topladıqları ballar əsasında ali təhsil məktəblərinə qəbul olurlar. Bir sözlə, qabiliyyət imtahanlarından yüksək bal toplayanlar ali məktəblərdə də öz qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə imkan tapır. Qabiliyyət imtahanı ona görə müəyyənləşdirilir ki, ali məktəblərdə incəsənət və musiqi sahəsində xüsusi istedadı, talantı olanlar təhsil almalıdırlar. Son illərdə bu sahədə bir sıra təkmilləşdirmə işləri aparılır. Ən səmərəli variantlar seçilir.

Unudulmamalıdır ki, ali məktəblərə testlə qəbul zamanı əsasən şagirdlərin bilikləri qiymətləndirilsə də, onların bacarıqları yaddan çıxarılmamalıdır. Dahi Eynşteyn orta məktəbdə oxuyarkən fizika fənnindən heç də yüksək qiymətlər almamışdır. Böyük rus yazıçısı Çexov məktəbdə ədəbiyyat üzrə yazı işlərindən “3”-dən çox qiymətə layiq görülməmişdir. S.Bəhlulzadənin, R.Behbudovun orta məktəb qiymətləri heç də ürək açan olmamışdır.

Bu dediklərimdən belə bir sual meydana çıxa bilər: “Qabiliyyətlərin tapılmasına və ortaya çıxarılmasına kim köməklik etməlidir?”. Elə buradaca dahi alim Azad Mirzəcanzadənin bir kəlamı yada düşür: “İstedadları tapmaqdan çox onlara köməklik etmək lazımdır”. Bəli bu kəlamı aksioma kimi qəbul etmək lazımdır. İndi isə bu sualın cavabını araşdıraraq. İstedadların tapılması ailədən başlayır, məktəbdə bu istedadın inkişafı,

formalaşması sahəsində məqsədyönlü iş aparılır və bütün bu proseslərdə dostlar və kollektiv də yardımçı şəkildə öz köməkliyini göstərirlər. Lakin istedadın ən yaxın köməkçisi onun özüdür. Bunun üçün gənc istedad öz orqanizminin “mexanikası”nı öz yaş xüsusiyyətinə uyğun bilməli, onun talantının formalaşmasında iştirak edən komponentlərdən xəbərdar olmalı, özünün “mən”inin elmi prinsiplərindən sadə baş çıxarmalıdır. Fikrimi Respublika İncəsənət Gimnaziyasında oxumuş və istedadlar üçün olan “Qızıl Kitaba” ilk adı yazılan gənc müğənni Surxay Əsgərovun misalında aydınlaşdırmaq istədim.

Böyük istedad sahibi, fenomen yaddaşa malik olan S.Əsgərov artıq çox az vaxt ərzində başa düşmüşdü ki, təkrarolunmaz səsə, həm də böyük istedadla malikdir. Məhz buna görə də Azərbaycan Televiziyası vasitəsilə çıxışlarının birində demişdi: “Mən bilirəm ki, Allah mənə gözəl səs və istedad vermişdir. Deməli, mən artıq tək-cə özümə görə yox, xalqıma lazım olduğum üçün səsimi qorumalıyam”. Bu sözlərdən göründüyü kimi, S.Əsgərov artıq “mən”liyini özü üçün aydınlaşdırma bilmişdi. Bununla əlaqədar S.Əsgərov həmişə öz müəlliminin ona dediyi “soyuq su içmə, tum çırtlama, boğazını soyuğa vermə, bərkdən danışma” kimi fikirləri həmişə yadında saxlayırdı. Bildiyimiz kimi, oğlan uşaqlarının yetkinləşmə dövründə onların səslərində də müəyyən dəyişikliklər əmələ gəlir. Elmdə buna “mutasiya” dövrü deyilir. Bununla əlaqədar S.Əsgərova dedik ki, o, X, XI siniflərdə heç bir yerdə oxumamalıdır. O da verdiyimiz tapşırığa düzgün əməl etdiyindən artıq indi onun səs diapazonu yüksək sopranodan baritona çevrildi.

Çox zaman deyirlər ki, genetik qanunauyğunluqlar uşaqlara onların valideynlərindən keçə bilər. Burada müəyyən həqiqət mövcuddur. Belə ki, hamıya məlum olan dahi Azərbaycan müğənnisi Bülbülün oğlu olan Polad Bülbüloğlunun da gözəl səsə malik olmasını bir növ genetik irsiyyətlə əlaqələndirmək olar. Yaxud məşhur bəstəkar Q.Qarayevin oğlu Fərəc Qarayev də öz atasının sənətinin layiqli davamçısı olmuşdur. Lakin bunun əksi də mümkündür. Bununla əlaqədar məşhur ingilis yazıçısı Bernard Şou ilə çox gözəl bir aktrisanın dialoq məktublaşmasını diqqətinizə çatdırmaq maraqlı olardı. Həmin məktubda aktrisa Bernard Şouya təklif edirdi ki, əgər evlənəriksə bizdən olan uşaqlar gözəllikdə mənə, ağılda isə sənə oxşayarlar. Həyatda çox da gözəl olmayan Bernard Şou öz cavabında yazır ki, “mən qorxuram ki, bizim gələcəkdə anadan olacaq uşaqlarımız ağılda sənə, gözəllikdə isə mənə oxşasınlar”. Buna oxşar əhvalat dahi rəssam Səttar Bəhlulzadənin də həyatında baş vermişdir.

Yumoristik stildə yazılmış bu məktubların həm də elmi əhəmiyyəti vardır. Belə ki, müasir genetika elmi sübut edir ki, valideynlərdə olan bacarıq, qabiliyyət, istedadın uşaqlara keçməsi heç də həmişə mümkün olmur. Yəni ola bilər ki, anadan olan uşağın burnu atasına, gözləri anasına, qolları nənəsinə oxşasın, lakin istedad, bacarıq, talant sahəsində valideynlərindən birinin atasına, yaxud babasına çəksin.

İstedadın yaranmasında irsiyyətlə bərabər mühitin, düzgün qurulmuş təhsilin, eyni zamanda tərbiyənin çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Dediklərimizi belə ümumiləşdirə bilərik ki, uşaqlara valideynlərdən irsi olaraq az və ya geniş şəkildə müəyyən qabiliyyətlər keçə bilər və bu qabiliyyətlər potensial şəkildə

uşağın daxilində olur. Əsas məsələ bu qabiliyyətləri inkişaf etdirməkdir ki, burada da təhsilin və tərbiyənin böyük rolu inkar edilməzdir.

Göründüyü kimi, əgər istedad irsiyyətlə və valideynlərin genlərinin keyfiyyətləri ilə düz mütənəsbdirsə, onda belə bir problem də çıxır ki, gənclərin evlənməsi zamanı birinin ağıllı, o birisinin ağıldan kəm olması gələcək uşaqların inkişafına mənfi təsir göstərə bilər. Burada rus xalqının, rus iqtisadiyyatının, elminin, incəsənətinin, rus hərbi donanmasının inkişafı üçün böyük işlər görmüş I Pyotrun bir kəlamını da yaddan çıxarmaq olmaz. Onun fikrincə, “ağıldan kəmlərlə izdivac dövlətə xeyir gətirməz”.

Genetiklərin müasir tədqiqatlarının nəticələri göstərir ki, valideynlərdən biri əqli cəhətdən zəif olarsa, onlardan olan uşaqların 30-35 faizi də əqli çatışmazlıq xəstəliklərinə düçar olurlar.

Bununla əlaqədar ikinci cəhət insan intellektinin bilavasitə genetik sistemə, yəni orqanizmdə embrional inkişaf dövrünə təsir etməkdir.

Artıq heç kimə sirr deyildir ki, insan biologiya, fizika, kimya, kibernetika elmlərinin nailiyyətlərindən istifadə edərək öz daxili təbiətinə təsir göstərə bilər, yəni öz intellektual səviyyəsini inkişaf etdirmək qabiliyyətinə malik olar.

Bütün bunlar hələlik adları çəkilən elmlər qarşısında tam həll olunmamış problemlərdir. Bizim isə əsas vəzifəmiz “istedad” adlanan fərdləri tapmaq və onların inkişafına köməklik göstərməkdir.

Rəyçi: prof. O.Rəcəbov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Кирнарская Д. Музыкальные способности М.: Таланты-XXI век, 2004.
2. Рəcəbov O. Ümumtəhsil məktəbləri şagirdlərinin musiqi mədəniyyəti problemləri. Bakı: Maarif, 1994.
3. Рəcəbov O. Музыкальная культура и дети, Bakı: Mütərcim, 2010.
4. Əmirov F. Musiqi düşüncələrim, Bakı: İşıq, 1985.
5. Рəcəbov O. Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi metodikası, Bakı: Mütərcim, 2011.